

'Dát is nu handel, meisjelief'

Voor mijn kinderen Thera en Boudewijn die de familienaam Funke dragen en voor hun vader, mijn partner in leven en werk Hein de Jong.

‘Dát is nu handel, meisjelief’

Verlovingsbrieven van de Amsterdamse boekhandelaar en uitgever George Lodewijk Funke (1836-1885)

door

VERA FUNKE

Hilversum
Verloren
2017

Deze uitgave werd mede mogelijk gemaakt dankzij financiële bijdragen van de Prof.Mr. A.P. Funke Stichting.

Titelcitaat afkomstig uit brief 31-5-1864.

Op het omslag: voorkant Maria Chistina de Koning (p. 23), George Lodewijk Funke (p. 14) en brief 23-5-1862 (p. 12); op de achterkant Blaauwburgwal 326 buurt RR (p. 107).

ISBN 978-90-8704-6507

© 2017 Vera Funke & Uitgeverij Verloren
Torenlaan 25, 1211 JA Hilversum
www.verloren.nl

Opmaak Rombus, Hilversum
Omslagontwerp Margreet van de Burgt, Hilversum
Druk Wilco, Amersfoort

No part of this book may be reproduced in any form without written permission from the publisher.

Inhoud

Verantwoording	9
Proloog	13
Inleiding	15
Intermezzo in Duitsland	24
DEEL 1 PORTRET VAN EEN JONGE ONDERNEMER	29
1 Inleiding	30
Europa in beweging	30
Amsterdam ontwaakt	31
Kadertekst: Paleis voor Volkslijt	34
Kadertekst: Noordzeekanaal	37
Hygiëne en kennis van ziektes	39
Stadsverbetering	46
2 Opgroeien in Amsterdam: jeugd en opleiding	47
Het gezin Funke	47
Opleiding	48
Kadertekst: Johan Hendrik Gebhard	49
Kadertekst: Wilhelmus Petrus van Stockum	51
Kadertekst: Arie Cornelis Kruseman	52
3 Wonen in Amsterdam	55
Dagelijks leven van een vrijgezel	55
Huisgenoten	61
Huisplaag	66
Alledaagse dingen	68
Gezelligheid in huis: groen!	69
Oorwurmen	69
Man met baard	70
Een half ontklede dame!	70

Plagen	73
Buren, oftewel de musicerende kapper	73
Nieuwe kleren	74
Foei lelijk	74
Brand	75
Vergadering van de VBBB	75
Sinterklaas	76
Militaire dienst binnen de familie	77
Kadertekst: <i>Dienstplicht in de negentiende eeuw</i>	78
Reizen	79
Vertier	81
De natuur in	81
Winter	82
Weekendje Amsterdam	83
Kadertekst: <i>Familie Stumpff</i>	84
Vakantietijd	86
Verjaardag en avondjes uit	87
Jeugdcultuur?	90
Amsterdamse reuring: festiviteiten	91
‘Oude knappers’	96
Kermis	98
Hartjesdag	103
Naderend huwelijk	103
Trouwen?	105
Trouwen!	106
4 Geloofsbeleving in voorspoed en bij tegenslag	108
Huwelijksideaal	109
Religie	111
Kadertekst: <i>Federik Muller en Jacob Gijbert de Hoop Scheffer</i>	110
Hoop en dankbaarheid	111
Ziekte en dood	117
5 Sociale netwerken en familiebanden	119
Namen in de brieven	119
Sociale contacten	122
Karel Hermanus Schadd	122
Auguste Theodore Petit	124
Jan Hendrik Hessels	126
Jan Godert Hensing	127
Dokter Cornelius Ekama	130
Familie Funke: onderlinge banden	132
Hein	135

Jan	136
Frits	141
Kadertekst: <i>Vemen</i>	142
Familie De Koning: onderlinge banden	143
Contacten met de familie Funke in Duitsland	145
6 De uitgever-boekhandelaar in de tweede helft van de negentiende eeuw	146
Boekhandel en uitgeverij aan de Blaauwburgwal	148
Kadertekst: <i>Dames</i>	155
Kadertekst: <i>Patentbelasting</i>	156
Uitgaven in de eerste maanden	157
De plaat	160
De Amstelstem	162
Vakbroeders	163
Kadertekst: <i>Hoe durft zoo'n vent</i>	164
7 Biografische schets	166
De man achter de brieven	166
Verdere levensloop	175
Bouwen aan de uitgeverij aan de uitgeverij en de boekhandel	175
Kadertekst: <i>Nieuwe ontwikkelingen binnen de uitgeversbranche</i>	176
De familie groeit	179
<i>Het Nieuws van den Dag De Kleine Courant</i>	180
Kansen voor de uitgeverij	182
Actief in de vakvereniging	184
Bijdragen aan de volksontwikkeling	184
Tuberculose	185
Kadertekst: <i>Jacobus Funke</i>	186
DEEL 2 BRIEVEN 1862-1865	189
Bibliografie	344
Gebruikte afkortingen	344
Geraadpleegde archieven	344
Bronnen	344
Literatuur	345
Selectie van geraadpleegde algemene websites	346
Illustratieverantwoording	347
Register van namen, gebouwen en bedrijven	348

Afb. 1 George Lodewijk Funke (1836-1885). Fotograaf: Albert Greiner.

Mijn lieve Bestel

Het dagwerk is afgeloopen, de avondboterham gegeten onder 't lezen van het Europesche nieuws dat ons het Handelsblad zoo getrouw als Couranten gewoon zijn, overbrengt en nú, na een langen pijp te hebben aangestoken, voel ik mij regt op mijn gemak om wat met mijn liefste te praten (8-9-1863).

Verantwoording

Mijn allerliefste!

Zóó noemde onze beroemde Hugo de Groot zijne trouwe Maria, wanneer hij haar schreef, en evenzoo noemt mijn hart ook mijne Maria, al zal hare liefde niet op de proef worden gesteld door den ondergeteekende in een kist aan de meid mée te geven. Dergelijke kritieke aardigheden zullen we wel misloopen, maar daarmée ook het gevaar dat onze brieven naderhand gedrukt voor Jan en alle man te lezen zijn, zooals dit met de corresp. van Hugo en Marie geschiedde. Met die brutale manier van onze tijdgenoten kan ik mij nog niet best vereenigen en ik vertrouw dat onze voorouders wier hartsgeheimen thans zoo voor elkéén bloot liggen, wel degelijk die onbeschaamde snuffelaars een pen op den neus zouden zetten als ze daartoe de magt hadden¹

Tja, ben ik een onbeschaamde snuffelaar? In Funke's optiek gezien bovenstaand fragment wel, maar als ik het hem nu zou kunnen vragen zou hij het met deze publicatie eens kunnen zijn. We zijn ruim anderhalve eeuw verder en in die periode is de wereld fundamenteel veranderd. Technologische vooruitgang waardoor onder andere een revolutie op gebied van communicatie plaatsvond, heeft ervoor gezorgd dat onze leefstijl sneller en onze normen lossier zijn geworden. De algemene welvaartsstandaard en de kennis ook op medisch gebied namen toe. Het zijn juist die aspecten die veel invloed hebben op de manier van leven en op het dagelijks bestaan, op de tijdsbesteding, op de verdeling van de arbeidsmarkt, op de man-vrouw verhouding binnen de samenleving in het algemeen, op de rol van de kerk en op de verhouding van de mens tot het leven zelf. Vanuit dit oogpunt gezien geven de liefdesbrieven die hier voor het voetlicht zullen komen, een beeld van een maatschappij die op veel punten enorm verschilt van de onze.

De bedenkers en bestuurders van al die technologie, de mens zelf, heeft echter opmerkelijk genoeg als het gaat om innerlijke drive geen diepgaande verandering ondergaan. Wanneer de mens een welvaartsniveau bereikt dat het stadium van armoede of overleven ontstijgt, zijn onze strevingen naar een zinvol en succesvol bestaan en de onderliggende drang naar zelfverwerkelijking nog dezelfde. De kenmerkende emoti-

¹ Brief: 10-2-1863.

onele schakeringen van de mens, de behoefte aan contact met anderen en het verlangen om liefde te krijgen en te kunnen geven, bestaat als altijd. Dat wordt bevestigd door de brieven van G.L. Funke aan zijn verloofde, want de brieven zijn geschreven vanuit de meest universele emotie, de liefde. Juist dat aspect dat voor iedereen wanneer ook herkenbaar is, maakt dat deze brieven voor ons in de 21ste eeuw heel toegankelijk zijn.

We voelen mee en kijken door de ogen van een gedreven man die als startende ondernemer de eerste stappen zet op weg naar wat achteraf zal blijken te zijn, een zeer succesvolle toekomst.

Ik hoop en ga er eigenlijk van uit dat Funke vanuit zijn liberale levensinstelling zich over zijn graf heen kan vinden in mijn verlangen om de brieven te publiceren. Ze zijn te mooi geschreven, te puur in de echtheid van de emotie om ze hun slapend bestaan te laten voortzetten in de duisternis van een archiefdoos. Vandaar dat ze nu in gedrukte vorm het daglicht zien.

Met de publicatie van deze brieven hoop ik een bijdrage te kunnen leveren aan het besef dat geschiedenis maakt wie wij nu zijn. Dat het niet iets is van toen, ver weg en abstract, maar dat de mensen die voor ons leefden of ouder zijn en nog met ons leven, aan de wereld hebben bijgedragen vanuit dezelfde algemeen menselijke universele emoties. Dat wij ons realiseren dat de menselijke emotie verleden, heden en toekomst verbindt, dat het een constante is, de rode draad. Als wij vanuit dit universele aspect onze huidige tijd in acht nemen en van daaruit bijdragen aan de continuering en vormgeving van de samenleving hier en elders, hoop ik dat wij ons meer verantwoordelijk kunnen voelen voor hoe wij de aarde achterlaten na onze dood. Voor ieder waar mogelijk; in het klein van de eigen kring en in het groot van de internationale wereldvrede. Het moment van het heden is de realiteit en wij zijn bepalend voor een verantwoorde invulling daarvan, immers het heden is slechts een 'moment in time' en wordt onmiddellijk verleden. In die zin moeten wij ons onze invloed op de geschiedenis steeds voor ogen houden. Ik kan mij indenken dat Funke met zijn brede opleiding, historisch besef en verfijnd gevoelsleven het hierin met mij eens is.

De brieven van Funke geven deze universele emoties en dan met voorrang de liefde zo prachtig weer. Zie ik de zorgvuldige manier van formuleren en de intensiteit van wat hij schrijft, dan staat dat in schril contrast met de wijze waarop wij tegenwoordig op social media emoties in symbolen vangen en deze, met kennelijk gemak en daarmee gevaar voor uitholling van de betekenis, de ether in slingeren. Funke is een ontwikkeld man en is in staat zijn gevoelens goed te verwoorden. Social media geeft iedereen, wel of niet ontwikkelt een kans om het moment van het nu te pakken en in een keer grote groepen te bereiken. Dat is de kracht en tegelijkertijd de zwakte van dit medium. Wij zien elke dag in de wereld de gevolgen van berichtgevingen op facebook, twitter, en wat dies meer zij.

Ik zou willen dat door het publiceren van de brieven mensen niet alleen maar kunnen genieten van mooi proza en een boeiend en informatief kijkje kunnen nemen in de tijd van toen. Ik hoop ook dat de lezer zich gaat realiseren dat de vertraagde emotie zoals die in geschreven teksten voorkomt veel zeggenschap heeft, wat bij de uitge-

holde vluchtige emoti(cons)e van de social media minder het geval is. De tijd die het gebruik van de pen of het toetsenbord neemt, dwingt ons tot een manier van denken die eerder leidt tot nuancering, want het denken gaat meestal veel sneller dan de schrijver het kan neerzetten. Dit veroorzaakt een innerlijke bewerking van de gedachten en daarmee kanalisering van de emoties. Niet voor niets wordt schrijven als vorm van therapie gebruikt bij het verwerken van traumata of rouw, het is verlichtend en leidt tot zelfinzicht.² Ongenuanceerde uitlatingen, niet doordachte of kwetsende flitsteksten komen in de sociale media veel voor. Niet in het minst komt dat ook door de snelheid waarmee alles gaat, een druk op de knop en de gedachte is weg. Achteraf komt pas de reflectie; hoe verstandig was dat, misschien komt er wel een gevoel van spijt, schouderophalen of triomf.

Het koesteren van geschreven egodocumenten zoals brieven uit het verleden is belangrijk. Het verbindt ons via herkenning van het innerlijk leven direct met de mensen die voor ons leefden. Juist die herkenning maakt dat zij en hun tijd tot leven komen en wij ons met hen kunnen vereenzelvigen. De gevoelsmatige afstand tot de geschiedenis wordt daardoor verkleind of vervalt in het gunstigste geval geheel, zodat wij kunnen ervaren deel te zijn van de geschiedenis. Dat wij geschiedenis zijn. Het moment van nú is immers al voorbij en toegevoegd aan het verleden. Als levend product van het dichtbij en van het verre verleden, komen wij ook dichterbij onszelf te staan en daarmee meer in het heden. Als deel van het geheel zullen wij dan ook meer de verantwoordelijkheid gaan voelen om de toekomst, die al gauw gepasseerd zal zijn, op een verantwoorde manier vorm te geven. Ik denk dat Funke als we zijn tijdgenoten mogen geloven, deze verantwoordelijkheid heeft beseft en er naar leefde.

Bij de samenstelling van dit boek werd ik voortdurend geconfronteerd met de vraag waar te stoppen. Hiermee bedoel ik dat zoveel onderwerpen in de brieven de revue passeren dat ik mij zeer heb moeten beperken in het uitdiepen daarvan. Daarbij heb ik voor ogen gehouden dat dit boek tot stand is gekomen om de verlovingsbrieven van G.L. Funke openbaar te maken, niet alleen omdat het mooie brieven zijn om te lezen, of omdat het de man die ze schreef uit de verf laat komen, maar ook omdat ze door de vele onderwerpen en personen die er in voorkomen, een tijdsbeeld geven. Ik heb geprobeerd dit decor te schilderen. Daarbij heb ik mij in de keuze van de onderwerpen voornamelijk laten leiden door wat ik tegenkwam. Wel heb ik getracht dit in een groter kader te plaatsen van de tijdgeest en gebeurtenissen. Ik heb gestreefd naar een evenwichtige dosering van informatie, de verleiding om op bepaalde onderwerpen dieper in te gaan is groot geweest. Toegeven daaraan zou hebben betekend dat ik op drift zou zijn geslagen op de oeverloze zee van historische gebeurtenissen, U raadt het al, niet verstandig om te doen als publicatie het doel is! Vandaar dat ik keuzes heb gemaakt. Soms zal ik voor verdere verdieping leessuggesties geven en hoewel ik mijn best gedaan heb dat zoveel mogelijk te voorkomen, sluit ik niet uit dat er bij de lezer

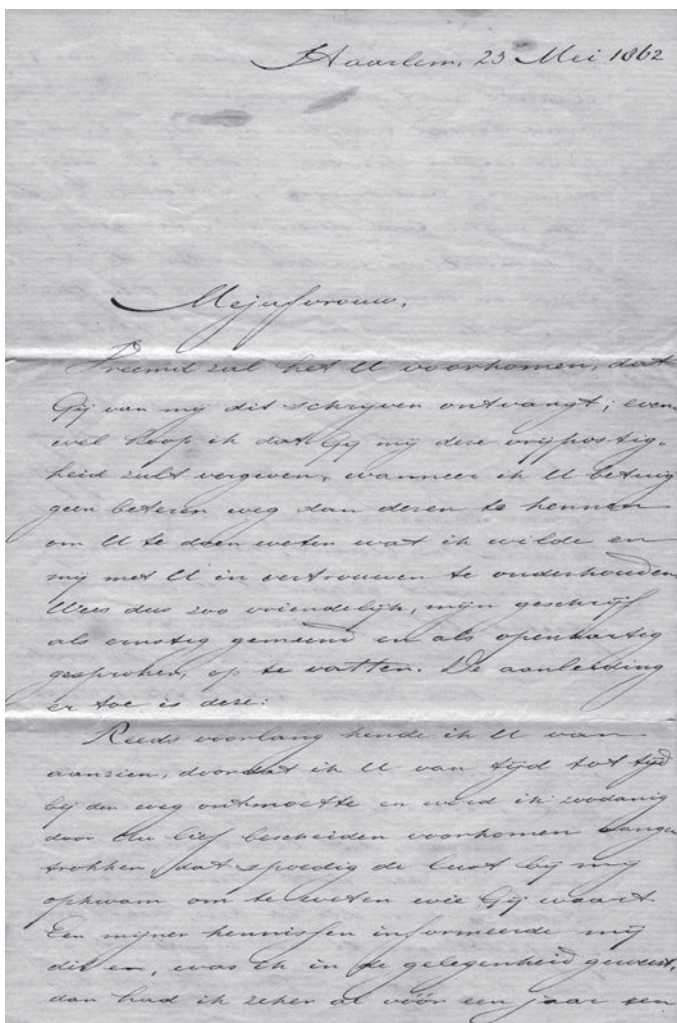
² Zie ook: H. de Jong, *Een psychoanalytische studie van poëzie. Geïllustreerd aan de Friesche Tjerne van Gysbert Japix*. Gorredijk, Bornmeer, 2015.

af en toe een vraag opkomt die niet wordt beantwoord.

Een eerste vraag waarvan ik vermoed dat de lezer er nu al mee worstelt, is die van mijn relatie tot de briefschrijver. George Lodewijk Funke is mijn overgrootvader. Zowel zijn zoon als zijn kleinzoon hebben relatief laat kinderen gekregen, waardoor er minder generaties tussen zitten dan te verwachten zou zijn.

Het laatste deel van dit boek gaat over de levensloop van Funke nadat de correspondentie is gestopt. Is heb de beschrijving daarvan beknopt gehouden. Zoals te verwachten is, schreef hij ook na die tijd nog vele brieven (de correspondentie met Multatuli is gepubliceerd) waaruit interessante informatie naar voren komt. Zoals gezegd het gaat hier om de verlovingscorrespondentie.

Vera Funke, Januari 2017

Afb. 2 Voorpagina van de eerste brief van Funke aan Marie, 23 mei 1862.

Proloog

Haarlem, 23 Mei 1862

Mejufvrouw,

Vreemd zal het U voorkomen, dat Gij van mij dit schrijven ontvangt; evenwel hoop ik dat Gij mij deze vrijpostigheid zult vergeven, wanneer ik U betuig geen beteren weg dan dezen te kennen om U te doen weten wat ik wilde en mij met U in vertrouwen te onderhouden. Wees dus zoo vriendelijk, mijn geschrijf als ernstig gemeend en als openhartig gesproken, op te vatten. De aanleiding er toe is deze:

Reeds voorlang kende ik U van aanzien, doordat ik U van tijd tot tijd bij den weg ontmoette en werd ik zoodanig door Uw liefbescheiden voorkomen aangetrokken dat spoedig de lust bij mij opkwam om te weten wie Gij waart. Een mijner kennissen informeerde mij dit en, was ik in de gelegenheid geweest, dan had ik zeker al vóór een jaar een onderhoud met U gezocht. Daar ik evenwel met geen familie hier in stad bekend was, die ook de Uwe particulier kende, moest ik mijn verlangen bedwingen, totdat ik door meer vrijen tijd dezen winter gelegenheid had van Uws vaders lessen te profiteren en daardoor ook met Uwe familie bekend te worden. Deze poging is gelukt, althans ten deele, Uwe vader heb ik leeren hoogachten; zijn gezin, begreep ik, moest onder zijne leiding ook velen zijner goede eigenschappen hebben aangegenomen, en na enkele bezoeken ten Uwent, heb ik eindelijk het voorregt gehad U te kunnen spreken, U geheel in mijn geest te hooren redeneren over belangrijke onderwerpen, Uwe liefde tot litteratuur, maar vooral Uw werkzaam aandeel in de huishouding met genoeg op te merken. Zie Mejuffrouw! Dit een en ander, dat Uwe waarde in mijn oog zooveel doet rijzen boven vele andere meisjes die ik ken, heeft mijn sympathie voor U zeer versterkt, en wou het niet, dat ik moeijelijk telkens een geschikt voorwendsel kan vinden om Uwe woning te bezoeken, dan zou ik stellig meer van Uw onderhoud hebben willen genieten. Die bezoeken missen tot mijn spijt toch ook meestal hun doel, omdat ik verplicht ben in 't bijzijn Uwer ouders meer met hen te spreken, dan eerlijk gezegd, mijn plan was.

Om U na een zoo korte persoonlijke kennismaking van liefde te spreken, zou U zeker wat exentriek voorkomen; maar toch hoop ik dat Gij mij gelooven zult, wanneer ik U verzeker dat ik met ware achtting een sterk gevoel van genegenheid jegens U in mijn hart gevoel. Dit geeft mij dan ook den moed om U te vragen of Gij mij genoeg vertrouwd om een verzoek toe te staan, dat ik U met den meesten aandrang doe, en wel om mij in de gelegenheid te stellen onze kennismaking voort te zetten, zonder dat wij juist altijd in gezelschap van anderen zijn, waardoor ons de gelegenheid benomen wordt, elkaâr goed te leeren ken-

nen? – Zou het U mogelijk zijn, mij b.v. op eene wandeling hier in den omtrek te ontmoeten, waar wij dan, al was 't slechts voor een halfuur van tijd tot tijd, konden zamenkomen?

Geloof mij dat ik ongaarne er toe overging om U dit voorstel te doen, maar daar ik niet tot de huisvrienden behoer, moest ik naar mijne meening wel hiertoe besluiten om nader tot mijn doel te geraken. Lang heb ik er over gedacht Uwen vader vrij-uit mijne gevoelens te openbaren, maar daar ik alle ceremoniën haat, vóór ik van de hoofdpersoon in dit drama verzekerd ben, kon ik er niet toe over gaan. Mij dacht daarom deze de natuurlijke weg! –

Zoo Gij mij het genoegen eener zamenkomst wilt verschaffen: heb dan de goedheid mij dit met een paar woorden te willen melden. De tijds- en plaatsbepaling laat ik in Uwe keuze en tot Uw gemak voeg ik hierbij een envelop met mijn adres, dat Gij gebruiken kunt en eenvoudig in een der postbussen hebt te werpen om mij Uw meening kenbaar te maken. – Gedurende de beide volgende weken ben ik dagelijks van halfnegen tot 5 Uur in Amstm, doch het overig gedeelte van den dag ter Uwer beschikking. Anst. Zondag ben ik den ganschen dag hier. –

Ik hoop Mejufvrouw, bijaldien Gij tot mijn leedwezen niet gezind mogt zijn mijn verzoek toe te staan, dat Gij dan mijne vrijmoedigheid zult vergeven, mijne bedoeling niet ten kwade zult duiden en altijd wilt gelooven dat ik mij met onverminderde achting zal noemen,

Uw toegenegen Dienaar

G.L. Funke

Het boek dat hierbij gaat, dient slechts om den briefvorm te masqueren.

F.

Afb. 3 G.L. Funke in zijn opleidingstijd.